

УДК 330.8 (477)

Федик Лідія Богданівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права
Івано-Франківського університету права імені
Короля Данила Галицького

Івашків Тарас Степанович,
кандидат економічних наук, доцент,
декан економічного факультету
Івано-Франківського університету права імені
Короля Данила Галицького

ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ МИТРОПОЛИТА А. ШЕПТИЦЬКОГО

На основі основних творів аналізуються погляди А. Шептицького щодо організації економічного життя. Економічні погляди митрополита були тісно пов'язані з його практичною діяльністю. Показано, що митрополит користувався рядом економічних категорій, а також був обізнаний з сучасними йому теоріями економічного розвитку. Економічні питання розглядалися у взаємозв'язку з соціальними та етичними.

Ключові слова: митрополит, А.Шептицький, капітал, праця, власність, соціалізм, користь, ліберальна теорія.

Постановка проблеми. Коли говоримо про сучасний економічний розвиток та економічні системи, то маємо на увазі переважно американські, німецькі, скандинавські, французькі моделі, при цьому забуваємо, що ці моделі створені відповідним культурним середовищем, зумовлені світоглядом того чи іншого народу, тоді як у нас були свої моделі економіки, які принесли певний успіх і могли навіть слугувати прикладом для інших країн. Досі ми до кінця не оцінили нашу спадщину, соціально-економічні ідеї та погляди українських діячів, які сформувалися під впливом певних соціально-економічних реалій і водночас здійснювали зворотній вплив на їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники зосереджували увагу переважно на соціальному вченні А.Шептицького. Економічні ідеї митрополита та його практичну діяльність у господарській сфері частково розглядали Л.Гентош [6], С.Злупко [2], А.Кравчук, Ю.Рибак [7]. Однак діяльність і творча спадщина митрополита настільки значна, що дозволяє доповнити і розширити наявні дослідження з цієї проблематики.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення основних економічних поглядів А.Шептицького, а також розкриття розуміння митрополитом основних категорій господарської системи, зокрема праці, власності, капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність митрополита припала на період значних змін як у світовій економіці, так і краю: від зародження капіталістичних відносин у Галичині до світової економічної кризи кінця 1920-х рр. та економічної розрухи зумовленої світовими війнами. Діяльність А.Шептицького охоплює мало не всі галузі народного господарства – торгівлю, промисловість та сільське господарство й окреслює шляхи його розвитку: «Ми всі думаємо про цей поступ і бажаємо своєму народові всесторонньо кращої будучности. Всі здаємо собі справу з того, на чому цей поступ має полягати. Розуміємо, що треба нам звернути особливішу увагу на стан

рільників, яких надмірне зубожіння і темнота видається часом непоборною перепорою до поступу... Мусимо вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, без котрого рільництво в наших часах не може утриматися. Мусимо на цілій лінії взяти в руки торгівлю, організувати в усіх селах всі ті установи, що яким-небудь способом допомагають людям у їхньому житті і праці. Нема одної галузі культурного і економічного життя в нашому народі, в котрому ми зробили б хоч соту частину того, що потрібне. Сто разів більше, як у кожного іншого народу, треба нам іще думати про поставлення самих підвалин нашої хати, про цілу економічну сторону народного життя, без якої навіть найсвітліше політичне положення завжди буде безглузде і безхосенне» [7, с. 211].

Митрополит активно сприяв організації та розвитку українського кооперативного руху та, як би ми тепер сказали, малого бізнесу. Він неодноразово у своїх пастирських листах та звертаннях до вірних та духівництва наголошував на потребі розвитку власного кооперативного руху, рівно ж і на активній підтримці греко-католицьким духівництвом цих процесів. Посвячуючи прапор української кооперації 3 червня 1934 р. митрополит сказав: «На кооперації в переважній частині спирається добробут народу. Через кооперацію, через організацію, через скупчування наших сил, через порядок і єдність ми вдесятеро множимо наші економічні сили, наш добуток» [6].

Митрополит мав надзвичайний підприємницький хист і був відкритим до інновацій. Він інвестував у нафтовидобуток, нерухомість у Європі, був відомий в ділових колах не лише Австро-Угорщини, а й Англії, Німеччини, Італії, Швейцарії, Нідерландів. Він був партнером багатьох європейських банків, будівельних і брокерських контор. Доходи від бізнесу спрямовував у майбутнє: освітні, соціальні проекти, чимало з яких працюють і розвиваються тепер [1].

А.Шептицький будучи власником багатьох маєтків вдало здійснював керівництво ними, а також надавав фінансову підтримку значній кількості господарських установ «Сільському Господарю», «Народній Торгівлі», «Маслосоюзу», українському ремісничо-промислому товариству «Зоря». Присутність митрополита у фінансово-банківській сфері Галичини була важливою і значною. Кошти, котрі були в розпорядженні митрополита, прибутки від архидієцезіальної власності та більшість фінансово-економічних проектів здійснювалися через галицькі банківські установи, що були акціонерними товариствами, де акціонерами були у переважній більшості українці.

Відсутність великого українського бізнесу фактично штовхнула митрополита до заснування декількох дуже серйозних бізнесових проектів. Він фактично став найбільшим підприємцем серед української громади Галичини [6]. Тому економічні погляди митрополита тісно перепліталися з практичною діяльністю.

Митрополит був яскравим представником християнсько-демократичної течії в економічній думці на зламі XIX і XX століть на Західній Україні. В своєму першому посланні до вірних «Праця і ошадність» (1899 р.) митрополит закликає селян до працьовитості, ошадності і тверезості. А.Шептицький бачив необхідність у збагаченні людей, але при цьому наголошував, що воно корисне, коли охоплює широкі верстви населення, а не поодиноких осіб. Рівень розвитку і багатства економічної системи складає не лише сукупність накопичених багатств та поточних доходів, а й рівень та якість життя населення. При цьому митрополит зауважував, що рівень життя населення повинен відповідати тому соціальному становищу, яке займає конкретна людина. Це досягається за допомогою рівномірного розподілу багатства між усіма верствами суспільства, яке можливо досягти за умови рівноваги прав і обов'язків. Економічна політика не повинна

базуватися на особистому інтересі, оскільки у кожного є свій інтерес, що унеможлиблює утримання рівноваги у суспільстві [8, с. 50].

А.Шептицький вважав, що формування у людей активної економічної свідомості є найбільшим гарантом їх соціальної захищеності [2, с. 219-224]. Будь-яке суспільство є слабким, якщо не має власного виробництва або в якому торгівля знаходиться в руках іноземного капіталу [8, с. 55-56]. Митрополит окрім зауважень давав практичні рекомендації щодо продажу товару, де треба встановити ринкову кон'юнктуру та прийняти рішення. Наприклад, у пастирському посланні «О квестії соціальной» (1904 р.) перш ніж продати ліс, він рекомендує дізнатися його вартість на місцевому і світовому ринках, оскільки за умов дефіциту дерева у світі, його вартість буде різною. Тобто А.Шептицький закликав розвивати підприємницький дух та комерційні навички.

Митрополит як справжній економіст оперував рядом економічних категорій, такими як капітал, праця, заробітна плата, товар, попит, пропозиція, власність.

А.Шептицький усвідомлював, що капіталізм має ряд негативних сторін. Капіталізм зумовив накопичення золота і багатства одними верствами населення, і, зубожіння та безробіття інших, що, в свою чергу, привело до початку Першої світової війни [4, с. 470].

Саме поняття «капітал» митрополит визначав як значну грошову масу, яка використовується для купівлі, обміну чи продажу товарів і послуг. Чим більший капітал, тим він сильніший, і, в результаті, менший капітал або поглинається більшим, або знищується. Особливо небезпечним є монополізація капіталом певної галузі, оскільки це зумовлює нав'язування ним усім іншим учасникам економічних відносин своїх умов. Монополізація відбувається в результаті об'єднання ряду менших капіталів для захоплення певної галузі. Як приклад А.Шептицький наводить Америку, де такі об'єднання почали називатися трестами і повністю охопили окремі галузі. У результаті вони встановлювали ціни на певні види товарів, а інші учасники економічних відносин, навіть світові лідери ринку, змушені до них прилаштовуватися. При цьому, виключається будь-яка конкуренція, оскільки вона приводить до розорення конкурента. Як метод боротьби монополістів з конкурентами митрополит називає зниження цін на продукцію, що зумовлює розорення конкурента через збитковість [9, с. 283]. У результаті, конкурент або продає свою продукцію монополістові, або підпорядковується йому. Прикладом високого рівня монополізації А.Шептицький вважає і економічну систему Радянського Союзу, яка заперечувала існування прибутку, а тому декларувала відсутність податку на нього, в той же час стягаючи його шляхом вилучення засобів виробництва у громадян. Така політика сприяла монополізації державою усіх сфер економічної діяльності і витіснення приватного капіталу.

Більшовики забезпечували низьку собівартість продукції за допомогою таких чинників: 1) монополії на виготовлення продукції (дозволяла здешевити продукцію за рахунок ефекту масштабу – Т.І.); 2) використання малооплачуваної і навіть безкоштовної праці робітників, селян та в'язнів. Більшовики продавали свою продукцію за кордон за демпінговими цінами. Дана політика дозволяла знищити конкуруюче підприємство чи його продукцію. Підприємство не могло продавати власний товар нижче ніж витрати на нього. Втрати, яких спочатку зазнають більшовики, згодом їм компенсуються вдвічі: по-перше, у результаті розорення конкурента, вони могли суттєво збільшити ціну; по-друге, у результаті розорення, з'являлося багато безробітних, які схильні до страйків. А це в свою чергу створювало передумови для революції.

У ширшому розумінні під «капіталом» митрополит розумів засоби виробництва і землю. Землю більшовики також монополізували, шляхом реквізицій та високих податків.

Запровадили колгоспи, у яких об'єднали усі ґрунти у селі, а управління ними здійснювалося з Москви [9, с. 284-286].

На ґрунті капіталізму посилюється соціальна нерівність, оскільки він нищить середні верстви суспільства, нижчі стани перетворює у пролетаріат, а власники капіталу нагромаджують багатство. Таким чином зароджується соціальна проблема. Великий капітал створює умови для добровільного чи примусового приєднання меншого бізнесу з метою захоплення ринку і надмірного зростання. Результатом цього є «хворобливе» надвиробництво.

З іншого боку надвиробництво виникає внаслідок низької купівельної спроможності населення, яке не має коштів, щоб придбати товари, а виробники не мають ринків збуту. Проблема також у ліберальній економічній політиці, яка проголошує повну свободу і захист інтересів окремо взятої одиниці. У важкому становищі опиняється робітник, який не виробляє власної продукції, а тільки виконує окрему взятую операцію. Таким чином він втрачає самостійність, стає залежним від машинного виробництва і від контракту, укладеного з працедавцем [3, с. 821-822].

У соціальному питанні Шептицький, спираючись на євангельський закон, твердить про рівність людей. Навіть в найнормальнішому устрої бувають соціальні труднощі й антагонізми. Це залежить від того, хто перебуває при владі і як її використовує. На думку митрополита у сучасний йому період антагонізми настільки загострилися, що утворили «соціальне питання». Причини цього він вбачає у зміні способу та вдосконаленні засобів виробництва, що зумовило зменшення ролі і вартості ручної праці при одночасному зростанні ролі капіталу. А швидкий розвиток засобів комунікації сприяли зростанню всесвітньої конкуренції. За умов панування ліберальної теорії і законодавства це витворило такий суспільний устрій, який створює переваги капіталу над працею. При цьому, усі світові капітали зосереджені в руках невеликої кількості представників фінансового світу, які поглинаючи чимраз більше менші капітали, отримують можливість впливати на міжнародні відносини [4, с. 138-139; 5, с. 132]. Тобто йдеться про концентрацію виробництва та збільшення капіталів в умовах усунення вільної конкуренції.

Це створює конфлікти між капіталом і працею. Тому необхідно підтримувати бідніших, сприяти збільшенню рівня оплати праці, обмежувати рівень оподаткування, сприяти піднесенню домашнього господарства, пошуку ринків збуту його продукції та нових видів заробітку [4, с.141; 5, с. 133-134]. Тут А.Шептицький дотримується християнського підходу, коли людина маючи економічні переваги або не використовує їх, або робить це дуже обережно. І взагалі, в центрі економічної діяльності стоїть людина та її відношення до праці. Краще працює та людина, для якої праця є не тільки засобом для виживання, але для якої праця є обов'язком накладеним Богом [7, с. 209].

Водночас, між капіталом і працею немає суттєвої, природної суперечності, оскільки капітал не обійдеться без праці, а праці потрібен капітал. Праця є засобом для чесного утримання людини. При цьому працю митрополит розглядає як частину життя, а не як товар, вартість якого зростає або знижується в залежності від попиту. Не можна порівнювати людину з товаром і оцінювати її вартість лише як сукупність фізичних якостей [5, с. 145-146]. А.Шептицький відкидає ліберальний підхід до оцінки вартості праці, який визначає її рівень в залежності від попиту і пропозиції, між затраченими зусиллями і отриманим результатом. За цією теорією справедливою є та платня, яку робітник може отримати, а працедавець давати не враховуючи співвідношення між роботою і платнею. А за умови великої конкуренції рівень заробітної плати буде зведений

до границі виживання. Зарплата повинна бути справедливою, а її розмір визначається багатьма факторами. [4, с. 154-157]. Гріхом вважається затримка заробітної плати [5, с. 124].

Поштовхом до людської діяльності є прагнення вигоди і виокремлення поміж іншими. Тому економічна рівність, проголошувана соціалістами, нежиттєздатна, оскільки, з одного боку, відбиває бажання до праці, а з іншого, позбавляє винагороди за працю. Людина має природне право на зарплату і розпоряджатися нею. Обмеження цього права роботодавцем, мотивується прагненням капіталізації і купівлі додаткових засобів виробництва за рахунок погіршення умов життя працюючих [5, с. 137-139].

Християнський принцип організації відносин між працедавцем і працівником, пропонований митрополитом, передбачає трудовий контракт, в якому робітник зобов'язується надати свої послуги за домовлену платню. Робітник зобов'язується своїми знаннями, силами і часом принести працедавцеві ту користь, яка б забезпечила потрібну роботодавцеві якість та кількість продукції. З свого боку працедавець зобов'язується за працю дати справедливу, домовлену платню. Працюючи робітник віддає свій час і зусилля, частинку себе, а тому повинен отримати за це засоби для існування (їжу, житло і одяг), для утримання родини, а також можливість заощаджувати на майбутнє на випадок старості або непрацездатності. Тобто, заробітна плата повинна забезпечувати більше, ніж мінімум необхідний для виживання. Крім того робочий тиждень повинен бути шестиденним і забезпечувати один день для відпочинку [5, с. 146].

Запорукою розв'язання соціального питання є врахування етичних і релігійних принципів. А.Шептицький критикує соціалістичну програму про передачу приватної власності у колективну. На його думку це аж ніяк не вирішить соціального питання, оскільки суперечить природному порядку і справедливості [4, с. 145]. Реалізація цього можлива тільки за умов, коли людина буде згідна на мінімум, а, як показує практика, людина завжди домагається більшого. Нею керує прагнення вигоди, виокремлення серед інших. Якщо людину позбавити цього, зникне торгівля, виробництво. Таким чином, економічна рівність немає шансів, оскільки була б одразу ж зруйнована людським прагненням до отримання вигоди. Або ж, якщо обмежити людину мінімумом вона не бачачи користі втрачає інтерес до праці, оскільки незалежно від докладених зусиль здійснюватиметься рівний розподіл результатів праці. Власне прагнення до вигоди і привело до капіталістичної системи [4, с. 146]. Крім того, зник би розподіл на керівників і виконавців, а отже не було б організаторів трудової діяльності. Водночас спільна власність є передумовою для суперечностей між співвласниками, а господарство на спільних ґрунтах менш ефективно ніж те, яке перебуває у приватній власності [5, с. 126-127].

Загалом погляди митрополита на приватну власність зазнали певної еволюції. Так якщо впродовж міжвоєнного періоду він керувався загальноприйнятою католицькою критикою соціалізму і виступав на захист приватної власності, то під час німецької окупації, в умовах зубожіння населення, він став в обороні пріоритету життя над власністю [4, с. XIV].

Критикує А. Шептицький і ліберальну теорію економічного розвитку, яка проголошуючи свободу праці, торгівлі, привела до ще більшої експлуатації. Проголошуючи вільну конкуренцію, вона не забезпечила реального забезпечення прав для всіх, зумовила зосередження капіталу в руках сильніших і зубожіння слабших. Таким чином конкурентну боротьбу програють слабкі учасники [4, с. 147]. Тобто митрополит

піддавав сумніву можливість реалізації рівності прав і можливостей учасників економічних відносин за умов вільної конкуренції [5, с. 139].

Джерелами суспільних благ є талант і працьовитість [5, с. 142]. Навіть за умов гіршої родючості землі при відповідній праці та ощадності можна досягти високих результатів [8, с. 49].

Люди від природи є нерівними. Різномірність здібностей зумовлює різномірність видів діяльності [5, с. 143]. Бідні і багаті не є ворожими станами суспільства, а повинні взаємодоповнювати одне одного

Вкрай критично митрополит ставиться до радикалів, за те що їхнє вчення усувало селянство як клас шляхом продажу їхніх земель або передачі їх в комунальну власність. Такий підхід перетворював селян на робітників сільського господарства, тобто в найману робочу силу [4, с. 408].

Висновки. Отже, А. Шептицький як досвідчений економіст-практик, не відкидав жодну форму економічної діяльності і економічну систему. В першу чергу він пропагував християнські принципи в організації господарського життя. Будучи прихильником базових прав людини, проголошуваних лібералізмом – на життя, свободу, власність, митрополит критикував лібералізм за нездатність захисту прав слабших учасників вільної конкуренції. Митрополит піддавав також критиці соціалістичне вчення про спільну власність та економічну рівність, як таку, що суперечить людській природі і є перешкодою для економічного розвитку. Митрополит дотримувався класичного розуміння економічної діяльності людини, яке стверджувало, що рушієм економічної діяльності людини є прагнення до вигоди. Поряд з цим, А. Шептицький був прихильником справедливої оплати праці, яку оцінював як частку життя робітника. Капітал оцінював у широкому і вузькому розумінні і розглядав його як величину грошової маси, яка використовується в процесі обміну товарами і послугами.

Список використаних джерел

1. 10 правил бізнесу від Андрея Шептицького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2015/09/140916>.
2. Злупко С. М. Українська економічна думка : постаті і теорії / упоряд. Я. Злупко; Львівський Національний університет імені Івана Франка. – Львів : Євросвіт, 2004. – 543 с.
3. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність : документи і матеріали (1899–1944 рр.) : у 2 т., 2 кн. / за ред. А. Кравчука. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 2 : Церква і суспільне питання. – Кн. 2 : Листування. – 1998. – XXV, 1096 с.
4. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність : документи і матеріали (1899–1944 рр.) : у 2 т., 2 кн. / упоряд. А. Кравчук. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 2 : Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – 1998. – 572 с.
5. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність : документи і матеріали 1899-1944. – Т. III : Церква і душпастирство. Пастирські листи і послання 1901-1914 / упор. І. Костюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. – 446 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький і розвиток галицької господарки / Л. Гентош, В. Оприск, І. Паславський, Л. Сеник // Львівська газета. – 2015. – 24 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/article/45858>.
7. Рибак Ю. Вибрані соціально-економічні концепції митрополита Андрея Шептицького // Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький : збірник

популярно-наукових доповідей і статей, та іншого архівного матеріалу, скомплектований з нагоди відзначень 45-ої і 50-ої річниць смерті митрополита Андрея Шептицького. – Філадельфія : друкарня видавництва «Америки», б.р. – С. 207-215.

8. Шептицький А. За єдність святої віри, церкви і нації / А. Шептицький. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 64 с.
9. Шептицький А. Твори морально-пасторальні / А. Шептицький. – Рим : [б.в.], 1983. – 548 с.

Ивашков Т. С., Федык Л. Б. Экономические взгляды митрополита А.Шептицкого

На основе произведений анализируются взгляды А.Шептицкого по организации экономической жизни. Экономические взгляды митрополита были тесно связаны с его практически деятельностью. Показано, что митрополит пользовался рядом экономических категорий, а также был знаком с современными ему теориями экономического развития. Экономические вопросы рассматривались во взаимосвязи с социальными и этическими.

Ключевые слова: митрополит, Шептицький, капитал, труд, собственность, социализм, польза, либеральная теория.

Ivaskiv T. S., Fedyk L. B. Economic views Metropolitan A. Sheptytskyi

Based on the analysis of the major works of A. Sheptytsky views on the organization of economic life. Metropolitan economic views were closely related to his practice. It is shown that the Metropolitan enjoyed a number of economic categories, and was familiar with his contemporary theories of economic development. Economic issues were considered in conjunction with social and ethical.

Key words: metropolitan, A. Sheptytsky, capital, labor, property, socialism, greed, liberal theory.

